

ANDRIJA VALENT

NEKI ASPEKTI NAŠEG IZBORNOG SISTEMA I POLITIČKA KULTURA GRAĐANA

U suvremenim političkim sistemima koji gaje demokratsku tradiciju (usprkos različitosti modela) pridaje se veliko značenje izborima za predstavnička tijela. U usporedbi s drugim sličnim političkim postulatima i manifestacijama moglo bi se govoriti o pojavi pretjeranosti, kojoj je teško objasniti uzroke i ustanoviti pravu osnovicu. Očigledno se ova tradicionalna institucija, u koju se relativno rano unose stanoviti demokratski oblici, nastoji pred svojim narodom i pred svjetskom javnošću pokazati u najljepšem svjetlu i kao reprezentativni postulat određenog političkog sistema u cjelini.

Analizirajući s tog stajališta pristup izborima i njihov tretman u nas, i to putem oblika i sadržaja što ih nude i organiziraju društveno-političke organizacije, pogotovu u svojim primarnim organizmima, osnovnim organizacijama i općinama, mogao bi se steći približno isti utisak. U kasnijim razmatranjima pokušat će se utvrditi da tome — za razliku od nekih drugih suvremenih sistema — nema ni valjanih razloga, ni potreba.

No ipak se, osobito u prvom dijelu pripremanja izbora, znatno više napora ulaže u ponavljanje, u vrlo sličnim varijacijama, temeljnih i općeprihvaćenih političkih stavova o demokratskoj izbornoj praksi i kadrovskoj politici u njoj, s pohvalama dosegnutom stupnju demokratizacije i kritikom raznolikih nosilaca otpora tom procesu. S manje žara pristupa se dijelu posla koji bi valjalo obaviti da bi se edobio konkretan mehanizam putem kojega bi se ono opće izrazilo i oživotvorilo. Zato prvo pomalo djeluje kao zbir fraza.

Isuviše naglašeno pribjegavanje općim istinama i temama moglo bi navesti na zaključak da su organizatori političke aktivnosti i sami malo uvjereni u demokratski tok izbornog postupka ili su možda premalo upućeni u njegov stvarni sadržaj, odnosno da nisu dovoljno sposobni primijeniti opće u konkretnim životnim prilikama. Konkretno životne prilike ne sadrže razloge koji bi upućivali na takav smjer, sadržaj i kvalitetu izborne djelatnosti. Samoupravni odnosi u mjesnim i radnim zajednicama, samoupravno ponašanje i iskustvo radnih ljudi i građana već su na toj razini da su upravo razlog za, a ne protiv stvarnog demokratskog orga-

niziranja izbornog postupka u smislu potpune participacije. I rezultati ispitivanja javnog mnijenja i istraživanja kulture u osnovi potvrđuju takav zaključak. »Slaba nečemu drugom.

U daljnjem slijedu ovog razmišljanja govorit će se o vora zaostajanju izbornog procesa iza dobrih političkih mocija i stavova: o zastarjelosti instrumentarija izbora i o kadrovskom zaostajanju rukovodstva osnovnih organizacija. Iako ti izvori nisu vjerojatno najjači po intenzitetu utjecaja na ukupnost izborne djelatnosti, oni stimuliraju izvore i vrlo su značajni za promjene u političkoj kulturi.

Pod instrumentarijem izbornog sistema u ovom kontekstu zamijeva se ukupnost organizacionih oblika određenih zakonom i dokumentima Socijalističkog saveza za izbor kandidacione i kandidacione procedure, zaključno sa samim glasanjem.

U našoj društvenoj praksi ustalio se ovakav redoslijed izbornog procesa i njima odgovarajućih organizacionih oblika:

— pristupni politički sastanak u organizacijama Saveza sindikata na kojem se raspravlja o izborima kao o jednom političkom zadatku, dogovara se organizacija cjelokupnog političkog zadatka, dogovara se organizacija cjelokupnog političkog zadatka, govori se o političkim principima i glavnim elementima zadatka, što će se primjenjivati pri predlaganju kandidata;

— sastanak SSRN i Saveza sindikata (ili zbor građana i drugih ljudi) na kojem se razmatraju izvještaji skupština ili izjave;

— sastanak SSRN i Saveza sindikata, eventualno i drugih organizacija, društava, udruženja i drugih društvenih organizacija na kojima se predlažu i evidentiraju potencijalni kandidati; negdje se po dva ova sastanka, pa čak i sva tri spajaju pri čemu se njegov tok i sadržaj iscrpljuju ponajčešće predlaganjem kandidata);

— ovim sastancima slijede (i prethode) sastanci političkih aktiva, međuopćinski skupovi i drugi oblici predlaganja, pored ostalog i o kandidatima (često na sastancima, ali i samo o kandidatima);

— kandidacione konferencije sastavljene od izbornih komiteta i predlaganja političkih sastancima kao konačnog predlaganja (savezni poslanici), odnosno predlagačko tijelo (Sabor);

— kandidacioni zborovi birača i kandidacioni zborovi drugih ljudi;

— »susreti« kandidata i birača;

— glasanje.

Prvi prigovor: ova je procedura razvučena i predugotrajna. Radi se o ponavljanju istih ili vrlo sličnih oblika političkog postupka, kojim se praktično ne uspijeva ostvariti željena kontinuitet misaonog procesa i opredjeljivanja birača za kandidatu i izborniku.

Imamo dovoljno iskustvenih potvrda da oblik masovnog sastanka za saznavanje individualnog mišljenja nije pogodan jer ne osigurava konfrontaciju o ličnostima koje su predložene, budući da je to povezano s neugodnošću istupa »protiv« neke osobe, uz rezoniranje »kad je dobar drugima, zašto baš meni ne bi bio«. Iako djeluje apsurdno, istina je da u takvom, po obliku javnom raspravljanju o kandidatima ostaje zapravo vrlo mnogo slobodnog prostora za djelovanje zainteresiranih pojedinaca i njihovih privatnih štabova, jer se ostavlja mogućnost da se biračima pretihodno »stavi u uho« određeno ime, i da se s takvim prijedlogom istupi na samom sastanku, kojemu se rijetko kada netko suprotstavlja.

Progresivnim snagama takvi sastanci ne osiguravaju dostup biračima, njihovim raspoloženjima i mišljenjima, kao i njihovoj podršci, pa oni više djeluju samo kao formalno demokratsko pokrivanje. To jako naglašava (u samom činu predlaganja kandidata) ulogu općinskog političkog aktiva kao reprezentanta »uprosječenog« političkog mišljenja.

Takav opći politički sastanak po svojem karakteru više naginje manifestarnom skupu i prilikom predlaganja kandidata na njemu praktično nije moguće postići dovoljno radnu atmosferu da bi se došlo do samoupravnog dogovora. On previše vuče na transmisiju polugu za prenošenje i proklamiranje politike i djeluje kao svečan čin.

Istina, dodatnim naporima progresivnih snaga i takav bi se organizacioni mehanizam mogao poboljšati i učiniti nešto efikasnijim. Poboljšanja su u praksi već prisutna.

Polazeći od formalno-pravne mogućnosti (po zakonu) i formalno političke mogućnosti (po političkim izbornim dokumentima) formirano je mišljenje da i takav organizacioni oblik ostavlja svakome da sam odluči hoće li ili neće sudjelovati u predlaganju i kandidiranju. Kaže se: pozvani su svi i ovisi o vlastitoj ocjeni, o doživljavanju značenja što ga izbori imaju za svaku pojedinu osobu hoće li se ili neće odazvati.

Nije dovoljno jasno što zapravo znači da svaki birač može sudjelovati. A samo »banalan« razlog u nedostatku društvenih prostorija u mnogo slučajeva već unaprijed svodi mogućnost sudjelovanja na 5—10% od potencijalnih sudionika političkog skupa.

Što znači to da mnogi mogućnost nisu iskoristili¹ izostajući s pretkandidacionih sastanaka? Znači li to da oni smatraju dovoljnim samo glasanje ili apstiniraju zbog uvjerenja da ne bi ne-

¹ U izborima 1969. godine, pretkandidacionim sastancima za sva vijeća i sve skupštine prisustvovalo je ukupno 654.840 birača. (Podaci statističke službe Republičke konferencije SSRNH). Ako se ovaj broj podijeli sa 3 (tri razine skupština, odnosno dvostruko ili trostruko ponavljanje) izlazi da je prosječno svakom sastanku prisustvovalo 6% birača.

što korisno polučili dolaskom na takav sastanak ili stoga što su uvjereni da ne mogu ili mogu samo neznatno utjecati na rezultat i sl.

Možda dio objašnjenja naznačenoj dilemi i odgovore valja tražiti i u elementima straha od »prebrzog« razmaha neposredne demokracije, prisutnog u nekim strukturama. Radije se preferira posredništvo, posredan dogovor i tamo gdje je ne samo moguće nego i najefikasniji najširi društveni dogovor i kao njegova emanacija najšira društvena odgovornost. Pri tom se govori o prijetućoj opasnosti od prodiranja elemenata parlamentarizma u naš politički sistem i formalne građanske demokracije u izborni. Suglašavajući se s potrebom bitke protiv stvarnih nosilaca ideja parlamentarizma i građanske izborne demokracije valja se založiti upravo za neposredne izbore i njima adekvatan kandidacioni postupak s najširoom participacijom birača kao logičnu primjenu neposredne socijalističke demokracije i društvenog samoupravljanja u sferi izbornog sistema i izbora.

Iz ovih, iako parcijalnih razmatranja o podesnosti općih političkih sastanaka i njihove propusne moći u ostvarivanju demokratske kandidacione procedure i postupaka možemo zaključiti da građaninu-biraču i radnom čovjeku-biraču zbog slabe informiranosti, građanske »aljkavosti«, slučajne zauzetosti u vrijeme održavanja sastanaka, zbog imobilizacionog djelovanja negativnog u iskustvu iz ranijih izbora itd. zapravo vrlo često promakne mogućnost participacije u kandidacionom postupku ili je on nenamjerno ili nesvjesno izbjegne. Izvjesno je da birači nisu pripravniji jače se misaono angažirati u izborima. Naše pretpostavke o tome očigledno su previše optimističke. Upravo je suprotno, veoma su skloni prepustiti se vlastitom iskustvu i svoja ponašanja podešavati prema njemu. Ako im se iz izbora u izbore nude vrlo slični organizacioni oblici, i to baš oni (sa stanovitim modifikacijama i težnjama za osuvremenjavanjem) koji su bili primjenjivani i u uvjetima centraliziranog prenošenja tih odluka u osnovne društvene organizme, neminovne su i odgovarajuće njihove asocijacije i opetovana ponašanja.

Očigledno je, prema tome, da ekstenzivni oblici političkog djelovanja i okupljanja birača nisu primjereni zahtjevima suvremenog političkog života. Sučeljene s tim saznanjem, organizacije Socijalističkog saveza kao nosilac društveno-političke aktivnosti i njezin organizator pokušavale su djelovati i izvan poznatih i do sada provjerenih oblika pretkandidacionog političkog okupljanja, primjenjujući sredstva i metode kojima se lakše i brže prilazi građaninu-pojedincu i efikasnije se saznaju njegova mišljenja o osobama koje bi mogle ponijeti izabraničke odgovornosti u skupštinama. U tom traženju provjerena je i metoda prethodnog anketiranja birača. Na žalost, eksperimenti su ostali nezapaženi. I same promjene oficijelnog izbornog sistema nisu išle na ruku tim traženjima jer se one zapravo kreću linijom daljnjeg ekstenzivnog

širenja njegova instrumentarija pa smo dobili stupnjevani, vrlo složen i kompliciran izborni sistem, mnogima nedovoljno razumljiv.

U prijedlozima, na osnovi navedenih razmatranja, glavni napor valjalo bi usmjeriti na reafirmaciju, odnosno stvarnu afirmaciju metode anketiranja birača o naklonjenosti osobama kojima bi bili voljni dati izbornu povjerenje. U pripremanju ankete morale bi se založiti sve stručne i istraživačke kadrovske institucije i organi da bi se sastavio anketni list koji bi sadržao imena vrlo širokog, reprezentativnog (u smislu afirmacije putem rada, stvaralaštva na radnom mjestu, u društvenom i političkom životu) kruga ljudi. U pripremanju ankete nove zadatke imala bi i aktivnost društveno-političkih organizacija, s naglaskom na informiranje o bitnim odrednicama društvenog razvoja u etapi koja slijedi, uloži skupština i njihovih predstavnika u njima, stimulirajući demokratske konfrontacije drukčijih mišljenja i opredjeljivanje za ono što je progresivno. Društveno-političke organizacije trebale bi utjecati da građani više saznaju o svojim pravima i dužnostima, da se smanji imobilizaciono djelovanje negativnog u iskustvu prošloga, kako bi bili borbeniji u svladavanju otpora i prevladavanju inertnosti.

Anketom, ocrtanom ovdje samo u osnovnim obrisima, unijele bi se krupne prednosti sa stajališta participacije građana u kandidacionom postupku. Osnovana je pretpostavka da bi u njoj sudjelovalo neusporedivo više ljudi; da bi tim putem mogli autentičnije izraziti svoja raspoloženja i opredjeljenja. Ponajprije, da bi to mišljenje izrazili, ne bi bili primorani napustiti svoj dom, mogli bi dulje razmišljati, i u povoljnijim uvjetima, a ipak, ako to žele, ostali bi anonimni itd.

U značajnoj prednosti bile bi i progresivne snage u pojedinoj teritorijalnoj, društveno-političkoj ili radnoj zajednici. Izravno bi raspolagale izvornim opredjeljenjem građana. To bi im bio oslonac u sučeljavanju s različitim grupaškim tendencijama i akcijama. Međutim, ako se ne bi podudarali ishod ankete i ocjena progresivnih snaga, bio bi to znak za ulaganje dodatnih napora tih snaga, za nove konfrontacije, ali i znak da te snage trebaju dobro potražiti gdje i na čemu su izgubile »priključak« s građanima i radnim ljudima.

Sastanci uopće, pa i u kandidacionom procesu, ne smjenjuju se anketom. Upravo suprotno, sastanci (iako bi ih možda trebalo biti manje) i dalje ostaju oblik javnog društvenog dogovaranja, a u rezultatima ankete dobivaju nezamjenjiv izvor građe za donošenje političkih stavova, zaključaka i odluka, s najširokom demokratskom podrškom i čvrstim jamstvom da će biti realizirani.

Ostaje još da se kaže ovo: u kontekstu takvog toka kandidacionog procesa zboru birača i zboru radnih ljudi pripada i pravo donošenja konačne odluke o kandidatima. Oni u anketi i na njezinim rezultatima, zasnovanoj na cjelokupnoj društveno-političkoj aktivnosti, nalaze čvrst oslonac i orijentaciju koje oso-

be i zbog čega uživaju najšire povjerenje građana-birača i rad ljudi-birača. Zborovi se više ne bi mogli održavati kao zatvor institucija, neintegrišana u ukupnost društvenog organizma i govo funkcioniranje, već bi na osnovi saznanja o opredijeljen građana na svojem području i drugih zborova na području izbo jedinice u konfrontaciji argumenata i interesa mogli uistinu rritorno odlučivati.

Predugim zadržavanjem ekstenzivnih oblika u političkom o lovanju počeo se sve više javljati i poseban »profil« kadrova kovodilaca u političkoj mikrosferi, pogotovu u teritorijalnim ganizacijama. Naime, tzv. entuzijasta sve je manje, znatan b predloženih odbija funkcije, a mnogi ih primaju »zbog disciplir unaprijed samopripremljeni na minimalan uspjeh. I za neke stanke koje oni organiziraju dosta se odziva motivira samom sciplinom. Ova tendencija odbija one ljude koji drukčije cije vrijeme, koji su spremni pokloniti tom poslu po nekoliko s mjesečno, ali bi takvih moralo biti mnogo, »specijaliziranih« uže područje. Oni bi se tada javljali kao dio radnog tima za stru no-političku pripremu i organizaciju rasprava, anketa, kandid cionih skupova, referendumu ili drugog oblika, izjašnjavanja čl stva ili građana. Naznačujući taj kadrovski problem samo u nješ voj osnovnoj dimenziji i bez pretenzija da se ovom prigodom o lje analizira, mogao bi se ponuditi zaključak da dio rješenja osuvremenjavanju političkog djelovanja uopće, a u izborima p sebno valja tražiti i u postizanju radikalnog obrata u tretma kadrovske politike i u političkoj mikrosferi.

SOME ASPECTS OF OUR ELECTORAL SYSTEM AND POLITICAL CULTURE OF CITIZENS

Summary

Obsolete instrumentation of the electoral system is an important cau of retardation of the process of democratization of elections. Electoral pr cedure is stretched and lasts too long. The same forms repeat manifold especially so called mass meetings of citizens and working people, whi meetings are not a suitable form for getting information about individu thinking of the voters' confidence concerning potential candidates. The fore usually there is no confrontation about persons who are proposed f representative functions in assemblies. So »empty« space appears where s me interested group come in and lead unprincipled emulation for places assemblies. It would be convinient, in looking for better solutins, to re upon forms of political action by means of which it would be easier approach to the particular voter — by interrogation of public opinion, et

(Translated by S. Paleček)